

Jussi T. Lappalainen

Mitä Vuolteensalmella näkyi 28.6.1788? Raportti ja sen vaikutus

Savon kevyen jalkaväkirykmentin Puumalan komppanian luutnantti Jakob Johan Wessman¹ oli 27. kesäkuuta 1788 Huuhkaalan kylässä varuillaan. Savon prikaati oli kymmenen vuoden jälkeen 11. kesäkuuta alkaen taas koottu rykmenttiä suurempiin harjoituksiin Mikkeliin ja Rantasalmelle.² Komppanianpäällikkö majuri Georg Henrik Jägerhorn oli tähdentänyt luutnantilleen, että myös Venäjän joukko-osastoja liikehti rajan lähellä, jopa sitä kohti. Savon vesiliikenteen pakolliselta risteyskohdalta ja kapeikolta, Puumalansalmelta, Wessman oli saanut pikaisesti lähteä kymmenen kilometriä pitkän Kitulansalon kaakkoispäähän varmistamaan tilanteen.

Venäjän puolelle Ruokolahdelle kulkenut tie ylitti Huuhkaalan kylän itärannalla olleen Vuolteensalmen tämän kapeimpaan kohtaan rakennetulla siltapahaisella. Rajalle Vuolteensalmelta kaakkoon oli runsas viisi kilometriä synkkää korpimaastoa. Rajasta vielä viisi kilometriä itään Venäjän puolella oli Houkan kylä, jonka asukkaat kuuluivat Puumalan seurakuntaan ja saivat käy-

dä sen kirkossa. Houkan naapurikylä Käyhkää, jossa venäläisillä oli vartiotupa, oli jo Ruokolahtea.³

Wessman oli rutinoidusti järjestänyt vartiopaikat ja -vuorot. Kesäkuun 27. päivänä 1788 – 225 vuotta sitten – alkoi tapahtua. Wessman raportoi:⁴

Allekirjoittaneelta, joka on ollut sijoitettuna Kitulansalon Saarelle ja Huuhkaalan kylään – sekä Vuolteensalmen sillalle:

27. Kesäkuuta – Noin kello 3 iltapäivällä tuli talonpoika Houkan kylästä kertoen, että venäläinen eversti sekä 3 à 4 adjutanttia ovat olleet puolen neljänneksen päässä Vuolteensalmen sillasta ja siis rajan yli, sekä että jääkäreitä ja kasakoita seurasi häntä ja lisäksi paljon joukkoja, jotka olivat lähestymismarssilla.

28. kesäkuuta. samoin noin kello 1 ennen puoltapäivää joukko venäläisiä jääkäreitä alkoi ampua

1. Wessmanista ks. Kaarlo Wirilander, *Suomen armeijan upseerit ja aliupseerit 1718–1810*. SHS Käsikirjoja III 1953, numerot 594, 611 ja 626.

2. J. Mankell, *Anteckningar rörande finska arméens och Finlands krigshistoria. Första delen 1870*, 326–327; Nils-Göran Nilsson, *Gustav den III:s ryska krig*. Gunnar Artéus (toim.). Probus 1992, 56.

3. Ks. *Kuninkaan tiekartasto Suomesta 1790*, 2010, 184; *Sprengtportenin Savon kartasto*, 2011, 78–80, 92–93.

4. Julkaissut ja kommentoinut Erik Ludvig Birck, *General Tolls krigsplan år 1788: dess utförande och sammanbrott 1944*. Mercator 1944, 310–311. Asiakirja on ev Magnus Brunown ja evl Carl Gustaf Ehrnroothin todistama jäljennös.

laukauksia Vuolteensalmen vartiopaikkaa kohti, mikä jatkui noin tunnin ajan. Heillä oli hyvät kiväärit, mikä voidaan päätellä luotien pitkästä kantamasta, silti ei kukaan meidän miehistöstämme kaatunut eikä haavoittunut, kun olivat metsään suojautuneet. Hyökkäyksen aikana nähtiin myös joukko ratsain. Miehistömme ei ampunut enempää kuin kaksi laukausta.

Huuhkaala 28. kesäkuuta 1788.

J. Wessman

Jägerhorn lähetti raportin edelleen Mikkeliin Savon prikaatin komentajalle eversti Berndt Johan Hastfehrille. Kustaa III:lta jo etukäteen saamansa valtuutuksen mukaan Hastfehr aloitti sotatoimet. Joukot lähtivät 1.7.1788 Puumalasta veneillä ja Rantasalmelta vesitse ja maanteitse Olavinlinnaa piirittämään.⁵ Kuningas oli saanut suuresti haluamansa sodan, jolla himmentynyt kansansuosio piti palauttaa.

Välikohtauksesta meni sotaan lähteneelle armeijalle tarkempaakin tietoa, joka selvästi oli Jägerhornin tekstiä tämän ehkä puhututtua Wessmania tarkemmin. Riikinruotsalaisen ja maahan juuri saapuneen kenraaliluutnantti Johan August Meijerfeldtin esikunnassa selvitys kirjattiin 11. heinäkuuta seuraavasti:⁶

26. kesäkuuta kello 12 yöllä oli majuri Georg Henrik Jägerhorn, joka noin 100 miehen vartiosto mukanaan on sijoittunut Kumalan [!] salmelle Savossa, varmistanut neljällä eri tiedolla, että melkoinen joukko venäläisiä jääkäreitä ja kasakoita on siirretty sieltä viiden peninkulman päässä sijaitsevan Vuoksen virran yli 24. ja 25. kesäkuuta. Majuri lähetti sen vuoksi heti upseerin, luutnantti Wessmanin, yhden aliupseerin, kaksi korpraalia ja 24 miestä Kitulansalonnimiselle saarelle; näistä aliupseeri ja kahdeksan miestä siirrettiin eteen Vuolteensalmen sillalle, joka on Ruotsin rajalla [!]; nämä purkivat sillan, muu osasto sijoitettiin lähelle ja Huuhkaalan kylään. Kesäkuun 27:nä tuli vielä tieto, että venäläinen eversti sekä 3 tai 4 adjutanttia oli ollut 1/8 peninkulman päässä Vuolteensalmen sillalta ja että hänellä oli

mukanaan jääkäreitä ja kasakoita sekä lisäksi runsaasti joukkoja, jotka olivat marssilla. Kesäkuun 28:nä yhden aikaan puoliyön jälkeen siltavartiostoa vastaan hyökkäsi venäläisiä jääkäreitä, jotka ampuivat sitä noin tunnin ajan, mutta kun metsä suojaasi vartiostoa, se Ruotsin puolella selvisi tappioita, minkä vuoksi se ampui vain kaksi laukausta.

Tämän tapahtuman jälkeen prikaatin komentaja, eversti paroni Hastferd [!], joka komensi Savossa olevaa prikaatia, lähti jätettyään Puumalan salmelle vartioston, kolmena kolonnana eri teitä Olavinlinnan luo. Saavuttuaan nämä joukot miehittivät [Savonlinnan] kaupungin ilman erityisempää vastarintaa. Linnoitus on nyt saarroksissa.

Oliko Vuolteensalmella kyseessä todellinen välikohtaus vai Kustaa III:n oopperan räättäli Lindbladilta tilaamalla venäläisunivormuilla tehtäväksi aiottu operettisotatoimi, siitä eivät tutkijat tähän päivään mennessä ole päässeet yksimielisyyteen. Tutkimuksen yleisin käsitys on tällä hetkellä se, että univormut olivat olemassa ja että eversti Hastfehr oli saanut ne kuninkaalta Savoan tuotaviksi, mutta sattumalta venäläisen tiedusteluosaston tulo rajan yli teki niiden käyttämisen ”tarpeettomaksi”. Tällä kannalla on muun muassa Kyösti Väänänen, joka vuonna 2010 on esittänyt traditiosta hyvän pienen historiografian.⁷ Ruotsalainen Lars Ericson sanoo kuitenkin vuonna 1992 ja vuonna 2010: ”under alla förhållanden var det hela en ’beställning’”.⁸ Kumpi on oikeassa?

5. Mankell I 1870; 330; Lars Ericson, *Gustav den III:s ryska krig* 1992, 80.

6. KrA Krigshandlingar 1788–1790 XI General Meijerfeldts fältexpedition. *Passage Journal* 11.7.1788.

7. Kyösti Väänänen, *Kuninkaallisen Savon prikaatin miehiä*. Mikkeli 2010, 195–197.

8. Ericson, *Gustav den III:s* 1992, 80 ja Ericson, G. H. Jägerhorn, *I Fält för Gustaf III: beskrivning över kampanjen i Savolax 1788-1790*; utgiven av Petra och Pertti Hakala ; [kommentarer: Pertti Hakala]. Atlantis 2004, 15-16.

Mitä Wessman todella näki?

Kustaa III:n sotaa koskevaan myöhempään esitykseensä Jägerhorn lisää taas uusia detaljeja, joista osa voi olla peräisin Wessmanilta, osa otettu vain kiivauden ja voiman kohottajiksi. Esityksensä muissakin kohdissa Jägerhornilla nimittäin oli taipumusta dramatisointiin. Hän kertoo ensin saamansa tiedustelutiedot Ruokolahdelle tulleista venäläisistä, joista osa oli suunnannut Käyhkälle ja osa Olavinlinnaa, sekä toisesta 700 miehen jääkärijoukosta, joka oli tullut Lappeenrantaan korvamaan sieltä Haminaan siirtynyttä osastoa. Jägerhorn jatkaa:⁹

Samana iltana [27.6.] tuli Venäjän puolen talonpojalta, kuitenkin samasta pitäjästä, hän oli metsän kautta hiipinyt paikalle, varma tieto että eversti, joidenkin upseerien ja virkamiesten sekä kasakoiden ja jääkärien seuraamana, marssi rajalle. Muutamia tunteja sen jälkeen sama talonpoika (joka silloin kiireen vuoksi oli irrottanut hevosesensa auran edestä kyntämällään metsän ympäröimällä raiviolla, jolta hän oli venäläiset havainnut, ja langet hevosen kaulalla ratsastanut suoraan metsän läpi kenttävahdin luo) toi tiedon, että nähty joukko oli jo ylittänyt rajalinjan, joka kulkee tiheässä metsässä 1/8 peninkulmaa Woudensalmelta [!] maantien poikki ja jatkoi marssiaan siltaa kohti.

Kun ensimmäinen tieto tuli, lähetettiin heti muutama aliupseeri veneellä tiedustelemaan Wuodensalmen mannerosan [= Mustaniemi] itäpuolelle sekä rannan viereisille kukkuloille venäläisjoukon marssia seuraamaan. Näitä toimeenpantaessa kuultiin sillalta muutamien sadan kynnärän päässä hevosten ja miesten liikettä metsässä, jossa tie kulkee. Muutama laukaus ammuttiin, jolloin kenttävahti vastasi vain kahdella ja tiedustelleet aliupseerit, jotka olivat sivulla rannanläheisellä kukkulalla väijyksissä, muutamalla. Näiden sekä edessä että sivulla ammuttujen laukausten jälkeen venäläispartio enää näyttäytymättä vetäytyi kiireesti Käyhkälle. Tästä lähetettiin heti raportti Komentajalle.

Jägerhornin vuonna 1791 laatima, mutta vasta vuosina 1794–1795 toimitettu¹⁰ ”lopullinen” esi-

tys on mahdollisesti jonkun suomea osaamattoman puhtaaksikirjoittama. Siinä talonpoika käy kahdesti, aliupseerit yhtäkkiä lisääntyvät, nimissä on horjuntaa ja rajan sijainti muuttuu virheelliseksi. Nyt Jägerhorn puhuu pelkistä kuulohavainnoista.

Eversti Mikael Anckarsvärd merkitsi päiväkirjaansa 5. tammikuuta 1789, että Helsingissä käynyt Wessman oli muuttanut kertomustaan. Silloin luo itse tultuaan tämä oli nähnyt ”väkeä” juoksentelevan salmen takana edestakaisin, huutelevan ja kuullut muutaman laukauksenkin, mutta ei luoteja. Kuultuaan sittemmin Olavinlinnan luona vihollisen kohti ampumia kovia laukauksia hän oli nyt varma, että Vuolteensalmella kajahtelivat vain paukku patruunat. Edelleen Wessman nimenomaan totesi – mahdollisesti kuulijain kysytyä huhutuista oopperaunivormuista – ettei hän erottanut puiden välissä hämmöttäneiden asuja: ”den första attacken var en tillställning af vederbörande”.¹¹

Epäsotilaallista käyttäytymistä?

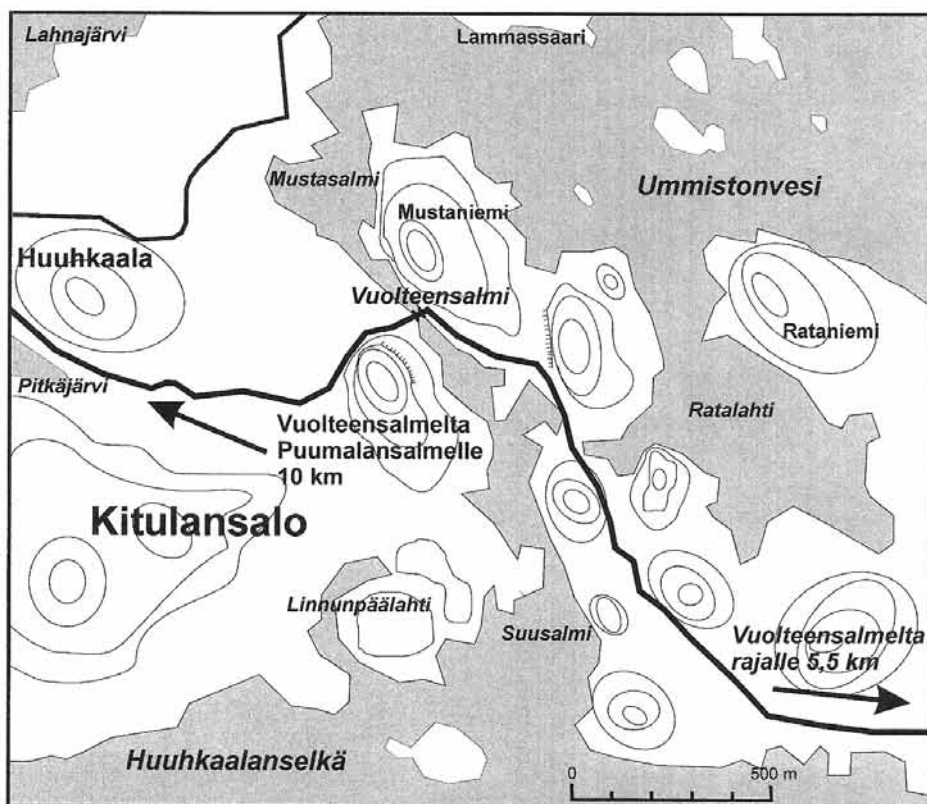
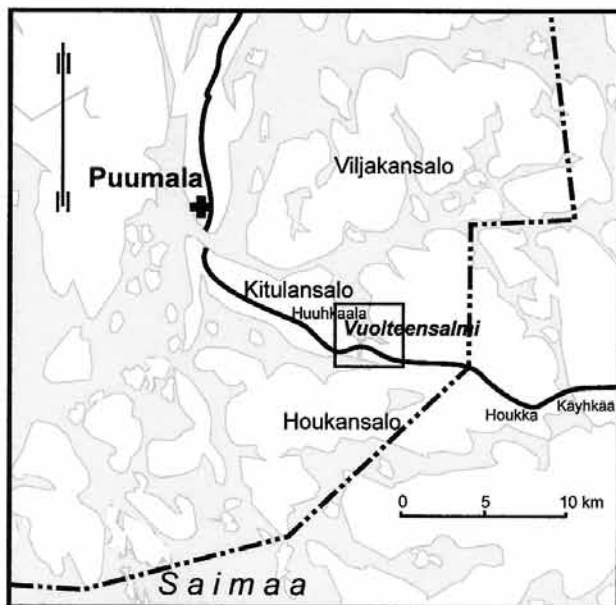
Asiaa on pohdittava venäläistenkin kannalta. Rajan taakse edennyttä Kustaa III:n armeijaa kohtasi kesällä 1788 sotaan täysin valmistautumaton Venäjän rajaseutu.¹² Olisivatko venäläiset upseerit, jotka kyllä osasivat asiansa, rauhan kestäessä lähteneet joukolla rajan taakse tiedustelemaan ja varsinkaan ammuskelemaan? Kansainväliseen rajakäytäntöön se ei mitenkään olisi sopinut: moinen olisi ilman muuta katsottu väkivaltaiseksi tiedusteluksi. Jägerhorn liittää asiaan myös Ruotsin puolella kulkeneella, mutta venäläisille sallitulla väylällä Lappeenrannasta Olavinlin-

9. *KrA Krigshandlingar 1788–1790 LIV Beskrivning över 1788–1790 års kampanj i Savolax*; julk. Jägerhorn 2004, 66–67; ks. myös Mankell I 1870, 327–330.

10. Ericson, I Fält 2004, 30.

11. Mikael Anckarsvärd, *Öfverste Mikael Anckarsvärd's minnen från åren 1788–1790*. Stockholm 1892, 74; Birck 1944, 315–316.

12. Ks. esim. J. R. Danielson-Kalmari, *Kustavilainen aika II*. Porvoo 1926, 249, 281, 285.

Vuolteensalmen seutu on vesien ja korkeiden mäkien rikkomaa ja peitteistä. Kartan nimistö on nykyisten peruskarttojen mukainen, mutta tiestö on piirretty viitteessä 3 mainittujen karttojen mukaan. Nykyisin tie kulkee Suusalmen pengerryksellä.

naan matkalla olleen venäläisen vilja-aluksen, joka oli hieman aiemmin pysähtynyt Puumalansalmella tuulensuojaan; sen Jägerhornin miehet olivat auttaneet satamaan – ja sen he takavarioivat sodan alettua.¹³ Aluksen matkan keskeytyminen saattoi ajallisesti jotenkin olla venäläisupseerien tiedossa, jos upseereita suunnalla oli.

Sovinnainen menettely olisi ollut upseerintulla rajan yli valkoinen lippu sekä trumpetisti mukanaan: tullaan hyvissä aikeissa eikä salaa. Vastapuolen korkeimman saavutettavan upseerin löydyttyä asiat olisi – ranskaksi tietysti – puhuttu niin selviksi kuin mahdollista, ja sitten kumpikin palannut omalle puolelleen.¹⁴ Arkipäiväisempää kuitenkin oli, että jos jotain epäiltiin, tiedustelemaan olisi vähin äänin lähtenyt yksi sopiva henkilö talonpojan asussa ja hieman yksinkertaiseksi tekeytyen.

Voidaan edelleen kysyä, mikä kurinalainen sotilasosasto käyttäytyisi Wessmanin myöhemmin kertomalla tavalla edestakaisin juoksentelemalla ja huutelemalla: linjataktiikan ajan sotilaat, jääkäritkin, oli nimenomaan koulutettu toimimaan vähin äänin tiukasti ryhmänä esimiehensä käskyjen mukaan. Jos venäläisiä sotilaita todella oli liikkeellä, kyseessä täytyi olla luvattomille teille lähtenyt joukkio, joka oli nauttinut aivan muuta kuin esimiestensä suosiota.

Jägerhorn todistelee kommentissaan venäläisten paikalla oloa sillä, että Lappeenrannassa oli myöhemmin tehty asiasta tutkimus.¹⁵ Se ei kuitenkaan todista Vuolteensalmen venäläisistä mitään. Kun Kustaa III rakensi uhkavaatimuksensa Puumalan rajatapahtumiin, oli selvää, että Venäjän puolella ruvettiin käymään käräjiä, oliko joku onneton rajalla todella riehunut ja antanut ruotsalaisille sodan syyn, ja jos oli, niin kuka moiseen ennenkuulumattomuuteen oli syyllistynyt.

Harhaan johdettu Wessman

Birck on tulkinnut asian niin, että Wessman kahdesta kertomuksestaan jommassakummassa tietoisesti valehteli.¹⁶ Asian ei välttämättä tarvitse olla näin. Aamuyöllä 28.6. raporttiaan laaties-

saan hän Jägerhornin puheista ja kyntäjän kertomasta oli virittäytynyt ajatukseen, että venäläiset todella tulisivat. Jos Jägerhorniin olisi uskominen, ajatusta vahvistivat muka kiireestä kertoneet länget kynökseltään ratsastamaan lähteneen talonpojan hevosen kaulalla. – Valjaiden kanssa tekemisissä olleet voinevat ajatella, olisiko ratsastusta enemmän viivästännyt länkien riisuminen vai niiden hölskyminen hevosen kaulalla ilman vetokuormaa. – Oli psykologisesti ymmärrettävää, että esiodotukset saivat Wessmanin kiireessä tulkitsemaan sillan takaisen liikehännän ja laukaukset venäläisten paikalla oloksi. Niinpä hänen piikkiinsä meni raportti, jota voitiin käyttää sodan syynä.

Mutta kun Wessmanilla myöhemmin rauhoittuaan oli aikaa analysoida, mitä hän todella oli nähnyt, tapahtuma supistui siihen, että jotkut liikkuvat Ruotsin puolella Vuolteensalmen takana ja ampuivat joitakin laukauksia ilman, että kukaan vahingoittui, mahdollisesti peräti paukupatruunoilla. Maailmanhistorian pienimpiä rajavälikohtauksia? Kovemmin paukahteli jopa Mainilassa 26. marraskuuta 1939.

Kirjoittajan käsitys on, että viaton Wessman ja hänen miehensä johdatettiin tahallaan harhaan. Kuka johdatti? Taustalla olivat tietysti kuningas ja Hastfehr. Jos – kuten useat tutkijat uskovat – Hastfehr olikin saanut kuninkaalta venäläisunivormuja, hän varmasti ymmärsi, että niiden käyttäminen paljastuisi. Muutama tuoppi olutta olisi helposti saanut jonkun esitykseen käsketyistä sotilaista kerskumaan omalaatuisella sotatoimellaan, asia olisi levinnyt armeijassa ja kuningas joutunut outoon valoon. Asia oli järjestettävä toisin. Mutta kuka sen järjestäisi ja

13. Jägerhorn 2004, 67.

14. Menettely oli vuosisatainen, ks. esim. Jussi T. Lappalainen, *Kaarle X Kustaan Venäjän-sota 1656–1658*, Jyväskylän yliopisto 1972, 130–131; Käkisalmen piiritys 1656, Jussi T. Lappalainen, *Suomen sodan historia*. SKS ja Karttakeskus Helsinki 2008, 134; neuvottelu Kallavedellä 1808.

15. Jägerhorn 2004, 67–68.

16. Birck 1944, 316.

missä? Hastfehr painotti myöhemmin lähettäneensä ”talonpoikien renkejä” veneillä Vuolteen-salmen taakse,¹⁷ mutta komentajilla on tunnetusti taipumusta kertoa käskemänsä toimenpiteet omina toteutuksinaankin. Ja Hastfehr oli tapahtumahetkellä Mikkelin Kyyhkylässä.

Itse asiassa Hastfehr kiitti ylennysehdotuksessaan marraskuussa 1788 G. H. Jägerhornia nimenomaisesti Puumalan ”Affairen” järjestämisestä, ja Jägerhorn sai heti everstiluutnantin arvon.¹⁸ Kustaa III:lle selvästi jälkimaailmaa varten välikohtauksesta raportoinut Hastfehr kuitenkin vielä todistelee venäläisten tekemää rajanylitystä toteamalla, että sen ”wet hela tracten, det sama intygar till och med ryska bönder”. Kyösti Väänänen taas viittaa Jägerhornin hartaaseen uskonnollisuuteen, jonka myös Birck mainitsee. Väänänen ei usko, että Jägerhorn missään tapauksessa valehtelisi kiistäessään kommentissaan ruotsalaisprovokaation olleen kyseessä, saati että tämä itse olisi ollut juonessa mukana.¹⁹

Jägerhorn olisi silti mahdollisimman sopiva henkilö, itse asiassa välttämätön ja vähintään todennäköisin harhautuksen toteuttaja. Hän oli vuodesta 1783 ollut Puumalan komppanian päällikkönä ja hänen virkatalonsa oli siellä.²⁰ Hänellä jos kenellä oli edellytyksiä oivaltaa, että Vuolteenalmi olisi näytökselle ihanteellinen paikka: veneellä salaa päästävä korpiseutu vähän liikennöidyn tien varressa, harmillisia ulkopuolisia silminnäkijöitä tuskin olisi. Ja kristitty tai ei: viimekädessä kuninkaalta tuleva käsky on upseerille aina käsky.

Suomea osaavana Jägerhorn varmasti oli tutustunut seudun talonpoikiin – myös niihin Puumalan seurakuntalaisiin, jotka asuivat valtakunnanrajan takana. Edellä nähdyllä tavalla hänen itsensä venäläisistä kertomat tiedot osoittavat hänen pitäneen myös aivan luonnollisena ja hyväksyttävänä, että rajalla asuneen komppanian päälliköllä oli rajan takana uskottuja tiedottajia, niiden joukossa myös tarkkasilmäisiä talonpoikia.²¹ Majurinsa puheita lähestyvistä venäläisistä luutnantti Wessmanilla ei ollut syytä epäillä. Tie-

doissa ehkä oli totuuden siemenkin, rutiinimaisia joukkojensiirtoja kauempana Ruokolahden suunnalla. Jägerhornin tuskin oli vaikeaa ohjeistaa Houkan kylän kyntäjä kertomaan tälle syötämänsä ”venäläistiedot” edelleen Wessmanille, ehkä panemaan paremmaksikin.

Jokin joukko Vuolteenalmen takaiseen metsään piti tietysti saada sopivasti esiintymään. Hastfehrin kertomus Ruotsin puolelta värvätyistä talonpoikaisrengeistä on aivan mahdollinen. Kyntäjän ja ammuskelijain keskinäinen ajoitus oli hoidettavissa: etukäteen Vuolteenalmen taakse soutaneet lähtivät salmelle, kun kyntäjä sieltä hevosineen palasi – tai kyntäjällä saattoi olla omia kyläläisiään asialla. Pienikin joukko riitti, kun kesäoisen metsän hämyssä juoksenteltiin ja hihkuttiin – ”viitenä kärppä rauniossa”. Kaikki oli toteutettava niin, ettei kukaan saanut naarmuakaan: ehkä paukku patruunoita, ehkä ammuskelua vaarattomaan suuntaan.

Jägerhorn saattoi omantuntonsa paljoo koluttamatta panna eteenpäin Wessmanin raportin sellaisenaan ja laajentaa kuvausta armeijaa varten. Hänen ”lopullinen” ja Kustaa III:n vielä eläessä kirjoittamansa esitys ei paljoo isontele itse ammuskelua siitä, mitä Wessman oli raportoinut. Todennäköisesti Jägerhorn loppujen lopuksi tuli valehdelleeksi, mutta vain sen verran, että jopa harras kristitty saattoi katsoa sellaisen anteeksi annettavaksi. Lopultahan ei ollut kysymys hänen vaan peräti Jumalasta seuraavan, itse Hänen Majesteettinsa etu ja kunnia.

17. Mankell I 1870, 328–331.

18. Birck 1944, 312.

19. Birck 1944, 314; E. L. Birck, *Hastfers rapport till Gustaf III om Puumalaintermezzot. – Historisk Tidskrift för Finland* 1946, 103–109; Väänänen 2010, 191–.

20. Jägerhornista ks. Wirilander 1953, numero 625; Väänänen 2010, 195–197.

21. Ks. esim. KrA Krigshandlingar LIX Jägerhornin koelmassa jopa suomenkielinen selvitys rajantakaisista joukoista ja KA Curt von Stedingks arkiv, Ing brev och rapporter. Från fördelningen vid... Kevään 1789 raporteissa on koko joukko vastaavanlaisia ”venäläisten” talonpoikien ym. kertomuksia.